דְּיִשְׂרָאֵל נַמֵּי מֵישָׁרָא קָא שָׁרֵי – אף חמץ של ישראל התיר בהנאה
לאחר הפסח, ואילו המשנה אוסרת בהנאה חמץ של ישראל
שעבר עליו הפסח, וְאִי רַבִּי יוֹסֵי הַגְּלִילִי שהתיר חמץ בפסח בהנאה,
גם זה לא יתכן, שהרי אֲפִילּוּ תּוֹךְ זְמַנּוֹ נַמֵּי מֵישָׁרָא קָא שָׁרֵי בַּהֲנָאָה
– הוא מתיר חמץ של ישראל בהנאה אפילו בפסח עצמו.
הגמרא מיישבת את המשנה: אָמַר רַב אַחָא בַּר יַעֲקֹב, לְעוֹלָם, רַבִּי
יְהוּדָה הִיא – המשנה שנויה כדעת רבי יהודה, ואף על פי שלמד
מהפסוקים שחמץ לאחר הפסח אסור בהנאה, היינו דווקא בשל
ישראל אבל של נכרי מותר, וְטַעְמָא הוּא דִּילְיף שְׁאוֹר דַּאֲכִילָה
מִשְׁאוֹר דְּרָאְיָה – שלומד את דין איסור אכילת חמץ מהדין של בל
יראה שאור, מַה שְׁאוֹר דְּרָאְיָה – שכשם שלגבי איסור בל יראה,
נאמר (שמות יג ז) 'וְלֹא יֵרָאֶה לְךָ חָמֵץ וְלֹא יֵרָאֶה לְךָ שְׂאֹר' וגו',
ונתבאר לעיל (ה:) שדורשים מ'לך', שדווקא שאור שֶׁלְּךָ, אִי אַתָּה
רוֹאֶה – אסור שיראה ברשותך בפסח, אֲבָל אַתָּה רוֹאֶה – אבל
מותר שיראה שאור שֶׁל אֲחֵרִים, כגון נכרים, וְשֶׁל גָּבוֹהַּ [–הקדש],
אַף שְׁאוֹר דַּאֲכִילָה – הוא הדין לגבי אכילת חמץ, דווקא חמץ שֶׁלְּךָ,
אִי אַתָּה אוֹכֵל – אסור באכילה בפסח, אֲבָל אַתָּה אוֹכֵל חמץ שֶׁל
אֲחֵרִים וְשֶׁל גָּבוֹהַּ, הרי שחמץ של נכרי מותר אף באכילה, ומן
התורה אף בפסח, ולכן התירה אותו המשנה לאחר הפסח. וּבְדִין
הוּא דְּאִיבָּעֵי לֵיהּ לְמֵיתְנָא דַּאֲפִילּוּ בַּאֲכִילָה נַמֵּי שָׁרֵי – ולפי זה,
המשנה היתה צריכה לשנות את ההיתר בחמצו של נכרי אף לגבי
אכילה, וְאַיְידֵי דְּתָנָא דִּישְׂרָאֵל אָסוּר בַּהֲנָאָה – אלא אגב שנקטה
לחדש לגבי ישראל שחמצו אסור אף בהנאה, תָּנָא נַמֵּי דְּנָכְרִי מוּתָּר
בַּהֲנָאָה – נקטה אף לגבי נכרי היתר הנאה. וּבְדִין הוּא דְּאִיבָּעֵי לֵיהּ
לְמֵיתְנָא דַּאֲפִילּוּ בְּתוֹךְ זְמַנּוֹ – וכן היה על המשנה לשנות שחמצו
של נכרי אף בפסח עצמו מוּתָּר בַּהֲנָאָה, וְאַיְידֵי דְּתָנָא דִּישְׂרָאֵל –
אלא אגב שנקטה לחדש לגבי ישראל שחמצו אסור אף לְאַחַר
זְמַנּוֹ, תָּנָא נַמֵּי דְּנָכְרִי – ונקטה גם לגבי נכרי לְאַחַר זְמַנּוֹ.
רבא מבאר את המשנה באופן אחר: רָבָא אָמַר, לְעוֹלָם, המשנה
כדעת רַבִּי שִׁמְעוֹן הִיא, שסובר שמן התורה חמץ לאחר הפסח
מותר, ומשום כך התירה המשנה חמץ של נכרי שעבר עליו הפסח,
וְרַבִּי שִׁמְעוֹן קְנָסָא קָנַס – סובר שקנסו חכמים ואסרו חמץ של
ישראל שעבר עליו הפסח, הוֹאִיל וְעָבַר עָלָיו בְּכָל יֵרָאֶה וּכָל יִמָּצֵא
– משום שעבר עליו הישראל בלא תעשה של 'וְלֹא יֵרָאֶה לְךָ
שְׂאֹר' וגו' (שמות יג ז), ושל 'שְׂאֹר לֹא יִמָּצֵא בְּבָתֵּיכֶם' (שם יב יט), בכך
שהשהה אותו בפסח, ולפיכך אסרה המשנה חמץ של ישראל
שעבר עליו הפסח. אולם בחמץ של נכרי לא קנסו, שהרי אינו
מצווה ב'בל יראה ובל ימצא'.
הגמרא מפרשת את סוף המשנה על פי ביאורם של רבא ושל רב
אחא בר יעקב. מקשה הגמרא: בְּשְׁלָמָא – המשנה מובנת לְרָבָא
שהאיסור בחמץ שעבר עליו הפסח הוא משום קנס על שעבר על
בל יראה, חַיְינוּ דְּקָתָנֵי – שלכך שנתה המשנה שֶׁל יִשְׂרָאֵל אָסוּר,
והטעם הוא שקנסוהו מִשּׁוּם שעבר על מה שֶׁנֶּאֱמַר 'לֹא יֵרָאֶה' וגו',
אֶלָּא לְרַב אַחָא בַּר יַעֲקֹב שהאיסור הוא מן התורה כדעת רבי
יהודה, אם כן מִשּׁוּם 'לֹא יֵאָכֵל חָמֵץ' (שמות יג ג) מֵיבָּעֵי לֵיהּ – היתה
המשנה צריכה לנקוט את הפסוק 'ולא יאכל חמץ', שממנו למדנו
חמץ לאחר הפסח. מתרצת הגמרא: מִי סָבְרַת אַסִּיפָא קָאֵי – וכי
סבור אתה שהמשנה נקטה את הפסוק 'לא יראה' לבאר את טעם
האיסור בחמץ של ישראל השנוי בסיפא, לא כך, אלא אַרֵישָׁא קָאֵי
– המשנה נקטה פסוק זה לבאר את הדין השנוי ברישא, וְהָכִי
קָאָמַר, חָמֵץ שֶׁל נָכְרִי שֶׁעָבַר עָלָיו הַפֶּסַח מוּתָּר בַּהֲנָאָה, והטעם הוא
מִשּׁוּם שֶׁנֶּאֱמַר 'לֹא יֵרָאֶה לְךָ' וגו', ודורשים מ'לך', שדווקא חמץ
שֶׁלְּךָ אִי אַתָּה רוֹאֶה – אסור שיראה בפסח, אֲבָל אַתָּה רוֹאֶה חמץ
שֶׁל אֲחֵרִים כגון נכרים וְשֶׁל גָּבוֹהַּ, וְיִלְיף שְׁאוֹר דַּאֲכִילָה מִשְׁאוֹר
דְּרָאְיָה – ולומדים איסור אכילת חמץ מאיסור בל יראה שאור,
שאין נוהג איסור אכילת חמץ בשל נכרי, ולכן מותר חמצו.
הגמרא מביאה מחלוקת נוספת בין רבא ורב אחא בר יעקב
התלויה במחלוקתם בביאור המשנה. מבארת הגמרא: וְאָזְדוּ
לְטַעְמַיְיהוּ – ומה שאמרו רבא ורב אחא בר יעקב במקום אחר,
לשיטתם בביאור המשנה אמרוהו, דְּאִיתְמַר, הָאוֹכֵל שְׁאוֹר [–חמץ]
שֶׁל נָכְרִי שֶׁעָבַר עָלָיו הַפֶּסַח, לְדִבְרֵי רַבִּי יְהוּדָה שיש איסור לאו על
חמץ שעבר עליו הפסח, רָבָא אָמַר לוֹקֶה, ככל לא תעשה שענשו
מלקות, וְרַב אַחָא בַּר יַעֲקֹב אָמַר, אֵינוֹ לוֹקֶה. וטעמיהם כשיטתם
בביאור המשנה, רָבָא אָמַר לוֹקֶה, משום שלדעתו לֹא יָלִיף רַבִּי
יְהוּדָה שְׁאוֹר דַּאֲכִילָה מִשְׁאוֹר דְּרָאְיָה, ונוהג איסור אכילה גם בחמץ
של נכרי, ומשום כך לא פירש רבא כדעת רבי יהודה את המשנה
שהתירה חמץ של נכרי, ולשיטתו זו אמר שהאוכל חמץ של נכרי
לאחר הפסח לוקה לדעת רבי יהודה. וְרַב אַחָא בַּר יַעֲקֹב שֶׁאָמַר
אֵינוֹ לוֹקֶה, לשיטתו, שרבי יהודה יָלִיף שְׁאוֹר דַּאֲכִילָה מִשְׁאוֹר
דְּרָאְיָה, וחמץ של נכרי מותר באכילה, ולפיכך האוכל חמץ של
נכרי שעבר עליו הפסח אינו לוקה.
הגמרא מביאה ברייתא העוסקת בדין האוכל חמץ של הקדש
בפסח אם מעל או לא, ותבאר שמתוך ביאורו של רב אחא בר
יעקב לברייתא זו מוכח שחזר בו: וְהָדַר בֵּיהּ – וחזר בו רַב אַחָא בַּר
יַעֲקֹב מַהֲהִיא – ממה שאמר שלדעת רבי יהודה חמץ של נכרי
והקדש מותרים בפסח, כפי שמוכח מתוך ביאורו לברייתא
שלפנינו: דְּתַנְיָא, הָאוֹכֵל חֲמִין שֶׁל הֶקְדֵּשׁ בַּמּוֹעֵד – בפסח, ושגג בכך
שלא ידע שהוא של הקדש, מָעַל, וחייב לשלם להקדש את דמי
הקרן של החמץ בתוספת חומש, ולהביא קרבן מעילה. ואין לומר
שכיון שהחמץ אסור בהנאה בפסח אין לו ערך ואין שייך בו
מעילה, שמאחר וחמץ מותר באכילה לאחר הפסח כדעת רבי
שמעון, היה החמץ ראוי להמכר לישראל לאכילה, והיה ההקדש
נהנה מדמיו, ואם כן יש לו ערך, וזה שאכל אותו הפסיד להקדש.
וְיֵשׁ אוֹמְרִים, לֹא מָעַל – פטור מלשלם להקדש הן את הקרן והן את
החומש, ופטור גם מקרבן מעילה, מכח ההלכה של 'קם ליה
בדרבה מיניה', כלומר, שמי שעשה איסור שיש עליו גם חיוב
מיתה וגם חיוב תשלומי ממון, מעניש אותו רק במיתה שהיא
החמורה מבין שני החיובים, ופטור מתשלומי הממון, וכמו כן
האוכל חמץ של הקדש בפסח, כיון שחייב כרת על אכילה זו, פטור
מלשלם את דמי אכילתו, וכיון שפטור על הקרן פטור אף על
החומש ומקרבן מעילה.
נחלקו תנאים בכתובות (ל:), אם ההלכה של 'קם ליה בדרבה
מיניה' נאמרה דווקא במי שנתחייב מיתה בידי אדם, או גם במי
שנתחייב מיתה בידי שמים או כרת. על פי מחלוקת זו, תבאר
הגמרא את המחלוקת שבברייתא לגבי האוכל חמץ של הקדש
בפסח. מבררת הגמרא: מַאן [–מי הוא] התנא שנשנתה דעתו כאן
בשם יֵשׁ אוֹמְרִים. משיבה הגמרא: אָמַר רַבִּי יוֹחָנָן, רַבִּי נְחוּנְיָא בֶּן
הַקָּנָה הִיא, דְּתַנְיָא, רַבִּי נְחוּנְיָא בֶּן הַקָּנָה הָיָה עוֹשֶׂה אֶת יוֹם הַכִּפּוּרִים
– רבי נחוניא בן הקנה סבר, שדינו של יום הכיפורים כְּדִינָהּ של
שַׁבָּת לְתַשְׁלוּמִין – לגבי תשלומי ממון שנתחייב אדם על ידי
מלאכה שעשה בהם, מַה שַּׁבָּת – שכשם שהעושה מלאכה בשבת
מְתָחַיֵּיב בְּנַפְשׁוֹ – חייב מיתה בידי אדם, וּפָטוּר מִן הַתַּשְׁלוּמִין –
מתשלומי ממון הבאים על אותה מלאכה, משום 'קם ליה בדרבה
מיניה', וכגון המדליק גדישו של חבירו בשבת, שכיון שנתחייב
מיתה על ההבערה, פטור מלשלם על נזקי הגדיש, אַף
המדליק גדיש בְּיוֹם הַכִּפּוּרִים, מְתָחַיֵּיב בְּנַפְשׁוֹ – חייב כרת על ההבערה,
וּפָטוּר מִתַּשְׁלוּמִין – מלשלם על נזקי הגדיש, מפני שנתחייב כרת
על הבערה זו. וכמו כן האוכל חמץ של הקדש בפסח, כיון שחייב
כרת על אכילתו, לא מעל ופטור מתשלום דמי החמץ, וממילא
פטור גם מחומש ומקרבן מעילה. אמנם תנא קמא סבר, שההלכה
של 'קם ליה בדרבה מיניה' נוהגת דווקא בשיש חיוב מיתה בידי
אדם ולא במיתה בידי שמים או כרת, ולפיכך האוכל חמץ של
הקדש בפסח שענשו כרת, מעל וחייב בתשלומים ובקרבן.
הגמרא מביאה ביאור נוסף במחלוקת בדין האוכל חמץ של
הקדש. בהמה שהוקדשה לשם קרבן ונפל בה מום, נפסלה
מלהיקרב על גבי המזבח, ופודים אותה ואחר כך מותרת באכילה,
אבל אסור לגוז את צמרה ולהשתמש בה, וגם החלב שלה אסור
בהנאה, שנאמר לגבי קרבן שנפדה מחמת מומו (דברים יב טו) 'תִּזְבַּח

המשך בעמוד קכד

וְאָכְלָה בָּשָׂר, ודרשו מכאן (תמורה לא.) שהותר רק אכילת בשרה, אבל גיותה וחלבה אסורים. ונחלקו תנאים אם רק גיותה וחלבה אסורים, או שדורשים מפסוק זה שאסור גם לפדותה על מנת להאכילה לכלבים. על פי מחלוקת זו, תבאר הגמרא את הברייתא: רַבִּי יוֹסֵה אָמַר, שני התנאים שנחלקו בדין האוכל חמץ של הקדש בפסח, סוברים כדעת רבי יוסי הגלילי (לעיל כח:) שחמץ מותר בהנאה אפילו בפסח, וּפְּדוּיִין אֶת הַקָּדָשִׁים לְהַאֲכִילָן לְכֶלְבִים קָמִיפְּלְגִי – נחלקו אם מותר לפדות בהמת קדשים בעלת מום על מנת להאכילה לכלבים, מַאן דְּאָמַר – התנא שאמר מָעַל, קָסָבַר [–סובר], פְּדוּיִין אֶת הַקָּדָשִׁים לְהַאֲכִילָן לְכֶלְבִים, וכמו כן חמץ של הקדש, אף על פי שאינו ראוי לאכילה בפסח, ראוי לפדותו ולהאכילו לכלבים ויש לו ערך, וזה שאכלו הפסיד להקדש, ולכן דינו שמעל וחייב בתשלומים ובקרבן. וּמַאן דְּאָמַר לֹא מָעַל, קָסָבַר אֵין פְּדוּיִין את הקדשים להאכילם לכלבים, ואם כן אין החמץ של הקדש בפסח ראוי לשימוש מחמת קדושתו, והאוכלו לא מעל.

הגמרא מביאה ביאור נוסף במחלוקת לגבי האוכל חמץ של הקדש בפסח. נחלקו תנאים (ב"ק עה:) אם דבר הגורם לממון נחשב כממון, כלומר, דבר שאין לו ערך, אך בכחו לגרום לבעליו רווח ממון, אם נחשב כממון. הגמרא תבאר את הברייתא על פי מחלוקת זו: רַבִּי אֶחָא בַּר רָבָא, תָּנָא לָהּ [–שנה] באופן אחר

לְהָא שְׁמַעְתָּא מִשְׁמֵיהּ דְּרַב יוֹסֵף – שמועה זו שאמרנו בשמו של רב יוסף לפרש את הברייתא, בְּהָא לִישָּׁנָא [–בזו הלשון], דְּכוּלֵי עָלְמָא – כל התנאים שבברייתא סוברים שֵׁאֵין פּוֹדִין אֶת הַקֳּדָשִׁים לְהַאֲכִילָן לְכֶלֶבִים, ואין החמץ ראוי לשימוש בפסח, וכן סוברים כרבי שמעון שחמץ בפסח אסור בהנאה, אך מותר לאחר הפסח אף לאכילת ישראל, וְהָכָא בְּהָא קָמֵיפְּלְגִי – וכאן בברייתא בזה נחלקו, דְּרַבָּה חַגּוֹרֵם לְמָמוֹן כְּמָמוֹן דָּמֵי – אם דבר שאין לו ערך, אך יכול לגרום לרווח ממון, נחשב כממון בעל ערך, מַאן דְּאָמַר – התנא שסובר שהאוכל חמץ של הקדש מָעַל, קָסָבַר דָּבָר חַגּוֹרֵם לְמָמוֹן כְּמָמוֹן דָּמֵי – סובר שדבר הגורם לרווח ממון, נחשב בכך כממון, וְהָכָא – וכאן בברייתא, בְּפַלּוּגְתָּא דְּרַבִּי יְהוּדָה וְרַבִּי שִׁמְעוֹן קָמֵיפְּלְגִי – נחלקו במחלוקתם של רבי יהודה ורבי שמעון בדין חמץ שעבר עליו הפסח (לעיל כח ע"א וע"ב), מַאן דְּאָמַר לֹא מָעַל, סובר כְּרַבִּי יְהוּדָה שחמץ שעבר עליו הפסח אסור מן התורה אף בהנאה, וכל שכן בפסח עצמו, ואין החמץ ראוי בפסח לכלום, ואף אינו גורם לממון שהרי אף לאחר הפסח לא יוכל להיפדות על מנת ליהנות ממנו, ואם כן אין החמץ נחשב כממון ואין בו מעילה, וּמַאן דְּאָמַר מָעַל, סובר כְּרַבִּי שִׁמְעוֹן שמתיר חמץ לאחר הפסח אף לאכילה לישראל, והחמץ ראוי להיפדות לאחר הפסח ויהנה ההקדש מדמיו, והרי זה דבר הגורם לממון שנחשב כממון ויש בו מעילה.

הגמרא מביאה ביאור נוסף במחלוקת שבברייתא: רַב אָחָא בַּר יַעֲקֹב אָמַר, דְּכוּלֵי עָלְמָא – כל התנאים שבברייתא סוברים שדָּבָר חַגּוֹרֵם לְמָמוֹן כְּמָמוֹן דָּמֵי – שדבר הגורם לרווח ממון נחשב בכך כממון, וְהָכָא – וכאן בברייתא, בְּפַלּוּגְתָּא דְּרַבִּי יְהוּדָה וְרַבִּי שִׁמְעוֹן קָמֵיפְּלְגִי – נחלקו במחלוקתם של רבי יהודה ורבי שמעון בדין חמץ שעבר עליו הפסח (לעיל כח ע"א וע"ב), מַאן דְּאָמַר לֹא מָעַל, סובר כְּרַבִּי יְהוּדָה שחמץ שעבר עליו הפסח אסור מן התורה אף בהנאה, וכל שכן בפסח עצמו, ואין החמץ ראוי בפסח לכלום, ואף אינו גורם לממון שהרי אף לאחר הפסח לא יוכל להיפדות על מנת ליהנות ממנו, ואם כן אין החמץ נחשב כממון ואין בו מעילה, וּמַאן דְּאָמַר מָעַל, סובר כְּרַבִּי שִׁמְעוֹן שמתיר חמץ לאחר הפסח אף לאכילה לישראל, והחמץ ראוי להיפדות לאחר הפסח ויהנה ההקדש מדמיו, והרי זה דבר הגורם לממון שנחשב כממון ויש בו מעילה.

הגמרא מבארת שמתוך ביאורו של רב אחא בר יעקב מוכח שחזר בו ממה שאמר לעיל (ע"א) שרבי יהודה מתיר חמץ של נכרי והקדש. מבררת הגמרא: וְהָא רַב אָחָא בַּר יַעֲקֹב הוּא דְּאָמַר דְּרַבִּי יְהוּדָה יָלִיף שְׁאוֹר דְּאַכִּילָה מִשְּׁאוֹר דְּרָאֲיָיה – שרבי יהודה לומד איסור אכילת חמץ מאיסור בל יראה שבשאור, שכשם שאין איסור בל יראה בחמץ של הקדש, כך מותר חמץ של הקדש באכילה אף בפסח, וכיון שמותר באכילה והוא ראוי לשימוש, מדוע אמר רב אחא בר יעקב שלדעת רבי יהודה האוכל חמץ של הקדש לא מעל, אֶלָּא, אכן מוכח מדבריו כאן דַּהֲדַר בֵּיהּ [–שחזר בו] רַב אָחָא בַּר יַעֲקֹב מֵהָהִיא – ממה שאמר לעיל שלרבי יהודה חמץ של הקדש מותר, וסובר שנוהג איסור אכילה אף בחמץ של הקדש, ולכן אינו נחשב בפסח כממון ואין בו מעילה.

הגמרא מביאה ביאור נוסף במחלוקת בדין האוכל חמץ של הקדש בפסח: רַב אַשִׁי אָמַר, דְּכוּלֵי עָלְמָא אֵין פּוֹדִין קדשים על מנת להאכילם לכלבים, ולכן אין החמץ ראוי בפסח אף למוכרו לנכרים, וְכן סוברים כולם שדָּבָר חַגּוֹרֵם לְמָמוֹן לָאו כְּמָמוֹן דָּמֵי, ואין החמץ בפסח נחשב כממון בכך שיהיה ראוי לאחר הפסח לישראל, וְהָכָא – וכאן בברייתא, בְּפַלּוּגְתָּא דְּרַבִּי יוֹסֵי הַגְּלִילִי וְרַבָּנָן קָמֵיפְּלְגִי – נחלקו במחלוקת של רבי יוסי הגלילי עם רבי יהודה ורבי שמעון (לעיל כח:) אם חמץ בפסח מותר בהנאה, מַאן דְּאָמַר מָעַל, סבר כְּרַבִּי יוֹסֵי הגלילי, שחמץ מותר בהנאה אף בפסח, והיה החמץ ראוי להיפדות ולהשתמש בו להיסק תחת תבשילו והרי זה ממון בעל ערך, וּמַאן דְּאָמַר לֹא מָעַל, סובר כְּרַבָּנָן – כרבי יהודה ורבי שמעון, שחמץ בפסח אסור בהנאה, וכיון שאינו ראוי בפסח לשימוש, וגם אסור למוכרו לנכרים, אינו נחשב ממון ואין בו מעילה.

להבנת הסוגיא שלפנינו נקדים בקצרה את יסודות דיני ביטול איסור שנתערב בהיתר: איסור שנתערב בהיתר וההיתר מרובה מן האיסור, התורה אמרה (שמות כג ב) 'אַחֲרֵי רַבִּים לְהַטֹּת', להורות שהמיעוט בטל לרוב, והיינו כשנתערב איסור יבש בהיתר יבש. אבל בתערובת לח בלח, אם נתערב מין בשאינו מינו כגון בשר נבילה שנתערב בירקות ונתבשלו יחד ואין ניכר האיסור בתוך התערובת, כל זמן שנרגש טעמו של איסור אינו בטל, שטעמו של האיסור נאסר בעיקרו של האיסור. ושיערו חכמים שכשיש שישים בהיתר כנגד האיסור ודאי אין טעם האיסור נרגש ובטל, ומותר. ואם נתערב תערובת לח בלח מין במינו כגון בשר נבילה שנתערב בבשר שחוטה ונתבשלו, שאי אפשר לעמוד על טעמו של איסור שהרי טעמם שוה, יהיה תלוי במחלוקת רבי יהודה וחכמים במשנה (זבחים עז:), שרבי יהודה סובר שמין במינו אינו בטל לעולם, וחכמים סוברים שמן התורה הוא בטל ברוב, אלא שחכמים הצריכו שישים לבטלו גזירה אטו מין בשאינו מינו.

ולהלכה נחלקו אמוראים בגמרא (עבודה זרה עג:), ששנינו במשנה (שם עג.) גבי יין נסך שנתערב בהיתר, 'זה הכלל מין במינו במשהו ושלא במינו בנותן טעם', ונחלקו רב ושמואל עם רבי יוחנן וריש לקיש בפירוש המשנה, רב ושמואל למדו ש'זה הכלל' בא לרבות 'שאר איסורים' שכל האיסורים שבתורה אוסרים בתערובת במינו במשהו ושלא במינו בנותן טעם. אולם רבי יוחנן וריש לקיש למדו, ש'זה הכלל' בא לרבות 'טבל' שדינו כיין נסך, אבל שאר איסורים מין במינו בטל בשישים. בסוגיא שלפנינו נלמד מה דינו של חמץ שנתערב בהיתר בפסח או לאחר פסח.

הגמרא מביאה מחלוקת אמוראים בדין חמץ שנתערב בהיתר: אָמַר רַב, חָמֵץ שנתערב בִּזְמַנּוֹ – בתוך הפסח, בֵּין אם נתערב בְּמִינוֹ דהיינו במצה שהיא מאותו מין של החמץ, וּבֵין שֶׁלֹּא בְּמִינוֹ כגון חמץ שנתערב בירקות, אינו בטל וְאָסוּר. וחמץ שנתערב שֶׁלֹּא בִּזְמַנּוֹ – לאחר הפסח, אם נתערב בְּהיתר שהוא ממִינוֹ הרי הוא אָסוּר, אבל אם נתערב שֶׁלֹּא בְּמִינוֹ הרי הוא בטל ומוּתָּר. הגמרא להלן תבאר את טעמי דינים אלו.

הגמרא מבררת באיזה שיעור תערובת אסר רב. שואלת הגמרא: בְּמַאי עָסְקִינַן – באיזה אופן דיבר רב, כלומר מה שיעור החמץ בתערובת כנגד ההיתר. אִילֵימָא בְּנוֹתֵן טַעַם – אם נאמר שרב דיבר באופן שטעם החמץ מורגש בתערובת, הדבר תמוה מאוד, וכי האם חמץ שנתערב שֶׁלֹּא בִּזְמַנּוֹ בתערובת שֶׁלֹּא בְּמִינוֹ ונותן טעם, מוּתָּר, הָא יָהִיב טַעֲמָא – והרי הוא נותן טעם בתערובת, וכל שמורגש טעמו, אינו בטל. משיבה הגמרא: אֶלָּא דברי רב אמורים בְּמַשֶּׁהוּ חמץ שנתערב בשיעור מרובה של היתר, ואינו נותן בו טעם.

ולפי הדרך שביארנו שדברי רב הם בנתערב שיעור משהו חמץ בהיתר, יתפרשו דבריו כך: חָמֵץ שנתערב בִּזְמַנּוֹ, בֵּין כשנתערב בְּמִינוֹ וּבֵין שֶׁלֹּא בְּמִינוֹ, אָסוּר, משום שרַב לְטַעֲמֵיהּ – דברי רב אלו הם לשיטתו במקום אחר דְּרַב וּשְׁמוּאֵל דְּאָמְרִי תַּרְוַיְיהוּ במסכת עבודה זרה (עג:), כָּל אִיסּוּרִין שֶׁבַּתּוֹרָה אם נתערבו בְּהיתר שהוא ממִינוֹ של האיסור, נאסרת התערובת אפילו בְּנתערב שיעור מַשֶּׁהוּ בלבד, וכשיטת רבי יהודה שמין במינו אינו בטל לעולם, ואם נתערב האיסור בהיתר שֶׁלֹּא בְּמִינוֹ, אינו אסור אלא בְּאופן שנוֹתֵן טַעַם בהיתר, ואם לאו הוא בטל ברוב. ולכך אסר רב בנתערב חמץ בזמנו במינו, והוסיף רַב לאסור גם בנתערב שלא במינו משום שנָּזוּר על חָמֵץ בִּזְמַנּוֹ שנתערב שֶׁלֹּא בְּמִינוֹ, אָסוּר [–משום] חמץ שנתערב במִינוֹ. וְחמץ שנתערב שֶׁלֹּא בִּזְמַנּוֹ, אם נתערב בְּמִינוֹ אָסוּר כְּשיטת רַבִּי יְהוּדָה (לעיל כח.) שחמץ שלא בזמנו אסור מן התורה, ועל כן בנתערב במינו אינו בטל ואסור בכל איסורים שבתורה שאינם בטלים בתערובת מין במינו. וְאם נתערב בְּשֶׁלֹּא בְּמִינוֹ ואין נותן בו טעם, הרי הוא מוּתָּר, משום דְּחמץ שֶׁלֹּא בִּזְמַנּוֹ וְשֶׁלֹּא בְּמִינוֹ אָסוּר מִינוֹ כּוּלֵּי הַאי לֹא גָּזְרִינַן – שכשנתערב חמץ שלא בזמנו בשאינו מינו ואינו נותן טעם לא גזרו בו אטו מינו כמו שגזרו על חמץ בזמנו, שכן שלא בזמנו אין איסורו חמור כל כך שאין בו כרת, ודינו ככל איסורים שבתורה שלא גזרו בהם.

הגמרא מביאה שיטה נוספת בדין חמץ שנתערב בהיתר: שְׁמוּאֵל

המשך בעמוד מב

אָמַר, חָמֵץ בִּזְמַנּוֹ, אם נתערב שיעור משהו ממנו בְּמִינוֹ אָסוּר, ואם נתערב בְּשֶׁלֹּא בְּמִינוֹ מוּתָּר. וחמץ שֶׁלֹּא בִּזְמַנּוֹ, בֵּין אם נתערב בְּמִינוֹ ובֵּין אם נתערב בִּשֶׁלֹּא בְּמִינוֹ מוּתָּר.

ומפרשת הגמרא את דבריו: חָמֵץ בִּזְמַנּוֹ כשנתערב בְּמִינוֹ אָסוּר, משום שֶׁשְּׁמוּאֵל לְטַעֲמֵיהּ, דְּרַב וּשְׁמוּאֵל דְּאָמְרֵי תַּרְוַיְיהוּ במסכת עבודה זרה (עג:), כָּל אֵיפוּרִין שֶׁבַּתּוֹרָה שנתערבו בְּהֵיתֵר שהוא מִינוֹ אֲסוּרִין אפילו בְּמַשֶּׁהוּ, ואם נתערבו בִּשֶׁלֹּא בְּמִינוֹ אינם אסורים אלא כשיש בהם בְּנוֹתֵן טַעַם. ולכך אסר שמואל חמץ בזמנו שנתערב במינו. וכשנתערב שלא במינו מותר, משום שעל נתערבו שֶׁלֹּא בְּמִינוֹ אָטוּ [–משום] נתערבו במינו לֹא גָּזַר שמואל. וחמץ שֶׁלֹּא בִּזְמַנּוֹ, בֵּין שנתערבו בְּמִינוֹ ובֵּין שנתערבו שֶׁלֹּא בְּמִינוֹ מוּתָּרִין, משום שסובר שמואל כְּרַבִּי שִׁמְעוֹן (לעיל כח:) שחמץ שלא בזמנו אינו אסור מן התורה אלא רק משום קנס חכמים, ולא קנסו חכמים אלא על חמץ בעין ולא על תערובת חמץ.

הגמרא מביאה שיטה נוספת בדין חמץ שנתערב בהיתר: וְרַבִּי יוֹחָנָן אָמַר, חָמֵץ בִּזְמַנּוֹ, בֵּין שנתערב בְּמִינוֹ ובֵּין שנתערב שֶׁלֹּא בְּמִינוֹ אָסוּר, בְּאופן שהוא נוֹתֵן טַעַם בהיתר. וחמץ שֶׁלֹּא בִּזְמַנּוֹ, בֵּין כשנתערב בְּמִינוֹ ובֵּין כשנתערב בִּשֶׁלֹּא בְּמִינוֹ מוּתָּר אף בנותן טעם.

ומפרשת הגמרא את דבריו: חָמֵץ בִּזְמַנּוֹ, בֵּין כשנתערב בְּמִינוֹ ובֵּין שֶׁלֹּא בְּמִינוֹ, אסור רק בְּנוֹתֵן טַעַם, שכן רַבִּי יוֹחָנָן לְטַעֲמֵיהּ, דְּרַבִּי יוֹחָנָן וְרֵישׁ לָקִישׁ דְּאָמְרֵי תַּרְוַיְיהוּ במסכת עבודה זרה (עג:), כָּל אֵיפוּרִין שֶׁבַּתּוֹרָה, בֵּין שנתערבו בְּמִינָן ובֵּין שֶׁלֹּא בְּמִינָן, אסורים כשיש בהם בְּנוֹתֵן טַעַם בהיתר, וכשיטת חכמים החולקים על רבי יהודה וסוברים שמין במינו בטל. וחמץ שֶׁלֹּא בִּזְמַנּוֹ, בֵּין שנתערב בְּמִינוֹ ובֵּין שֶׁלֹּא בְּמִינוֹ, מוּתָּרִין, משום שסובר רבי יוחנן כְּרַבִּי שִׁמְעוֹן (לעיל כח:) שחמץ שלא בזמנו אסור רק משום קנס חכמים, ולא אסרו אלא חמץ בעין.

נמצא לפנינו שלוש שיטות בחמץ שנתערב בהיתר: א. שיטת רב, שחמץ בזמנו אסור אפילו במשהו בין במינו ובין באינו מינו, במינו הוא אסור מעיקר הדין, ובשאינו מינו גזר אטו מינו. ושלא בזמנו, במינו אסור אפילו במשהו, ובשאינו מינו מותר אם אינו נותן טעם. ב. שיטת שמואל, שחמץ בזמנו, במינו אסור אפילו במשהו ובשלא במינו מותר אם אינו נותן טעם, ושלא בזמנו מותר בין במינו ובין שלא במינו. ג. שיטת רבי יוחנן, שחמץ בזמנו, בין במינו ובין שלא במינו מותר [כל שאינו נותן טעם], ושלא בזמנו מותר בין במינו ובין שלא במינו [אפילו בנותן טעם].